

het zijne met bedrog, en laat u vergenoegen met uw bezoldigingen".¹⁸⁾

Het gaat niet aan, de drie gevallen, in het Nieuwe Testament, waar we van geloovige militairen lezen, op één lijn te zetten. Christus heeft het groote geloof van den hoofdmans in Kapernaum geprezen, en zijn dienstknecht genezen, Matth. 8: 5v, en later werd de hoofdmans Cornelius met heel zijn huis gedoopt en opgenomen in de gemeente, Hand. 10. Doch hier is de kwestie niet aan de orde. Dat is wel weer eigenaardig; het geloof stelt het probleem niet zonder meer; maar een beroep voor het recht van den oorlog staat alleen met deze plaatsen toch niet sterk. Ook al niet, wijl de Romeinsche officieren in Palestina in dien tijd voornamelijk politiedienst verrichtten.

Ter beslissing is het geval van de verbinding geloof-en-militair-zijn voorgelegd aan Johannes den Dooper. De tollenaars en de soldaten, die door zijn prediking tot inkeer waren gekomen, vreesden dat hun beroep onverenigbaar was met den doop.¹⁹⁾ Johannes wijst hun nu den weg der bekeering in de uitoefening van hun beroep. Inderdaad werd de kwestie door de benauwde conscientie der soldaten niet gesteld, omdat zij plotseling een anti-militaristisch gevoel in zich voelden opkomen. Hun beroep was voor hen niet zoozeer een kwestie, als wel de manier, waarop zij het tot op dat moment, naar de zede van het koloniaal garnizoen, hadden uitgeoefend. Die manier zagen ze plotseling als goddeloos, vanwege hun ruw schenden en rooven. En het is juist, dat Johannes dat in hen gispt. Maar toch, indien de kwestie ergens moest gesteld worden, dan hier. Want het beroep en de ruwe wijze van uitoefening ervan waren voor het besef der soldaten wel zoowat onlosmakelijk aan elkaar verbonden.

Men moet nu niet de slavernij-kwestie hier aanvoeren. Want de slavernij is ook op zichzelf niet ongeoorloofd.²⁰⁾ Het feit, dat ze algemeen werd afgeschaft onder invloed van het Christendom moet ons niet tot de conclusie brengen, dat God in het Oude Testament pertinent ongeoorloofde dingen regelde. En dat Paulus het in stand houden van in zichzelf immoreele verhoudingen aanbeval.

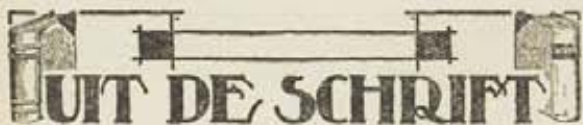
* * *

Het is zeker waar, dat het onderzoek totnogtoe ons niet heel makkelijk conclusies aan de hand doet voor ons handelen in dezen tijd. Dit is een gevolg van den totaal anderen historischen achtergrond bij de Nieuw-Testamentische gegevens, welke we bespreken, dan die van onze dagen. Met nadruk zeggen we: een historische achtergrond is geen bevel.²¹⁾

W

R. S.

- 1) Prof. Dr. D. Plooy, in Kerk en oorlog, blz. 30, 31.
- 2) Dr. A. Kuyper, Gemeene Gratie, III, blz. 193.
- 3) Dr. H. Colijn, Saevus Tranquillus In Undis, Toelichting op het anti-revolutionair beginselprogramma, Amsterdam, 1934, blz. 488 en 490. Daar wordt beide malen verwezen naar een nog te noemen art. van Prof. Grosheide. Dit artikel weersprekt echter reeds in zijn eerste alinea de opvatting, dat het in Rom. 13 alleen zou gaan over de bevoegdheid der overheid tegenover de eigen onderdanen.
- 4) Heering, Zondeval, blz. 27.
- 5) Van Bruggen, Van het zwaard, dat de Overheid draagt, blz. 14.
- 6) Pieters, The christian attitude towards war, blz. 14.
- 7) Ds S. G. de Graaf, De heilige schrift, het koninkrijk Gods en de oorlog, 2e druk, Sluis, z. j. blz. 11, noot.
- 8) Van der Valk, Bijbel, oorlog, vrede, blz. 53, 54.
- 9) Voor de formulering der kwestie kan men zien Dr. F. W. Grosheide, Romeinen XIII en de oorlog, A.R. Staatk., medl. uitg., 1932, blz. 49.
- 10) Grosheide, a.a. blz. 51.
- 11) Dezelfde, a.a. blz. 52.
- 12) Dezelfde, a.a. blz. 53.
- 13) Dezelfde, a.a. blz. 53.
- 14) Dezelfde, a.a. blz. 50, 51.
- 15) Calvijn, Institutie, IV, 20, 11.
- 16) Bavinck, Oorlog en Christendom, blz. 38 v.
- 17) De Graaf, a.w. blz. 11.
- 18) Heering, a.w. blz. 28.
- 19) J. van Andel, Het evangelie naar de beschrijving van Lukas aan de gemeente toegelicht, 2e druk, Kampen, 1932, blz. 67.
- 20) Grosheide, a.a. blz. 51, 53.
- 21) Dezelfde, a.a. blz. 51.

UIT DE SCHRIFT

De goede Herder bij de kwade herderin.

Alzoo werd God na dezen den lande verboden.

2 Sam. 21: 14 c.

Als Rizpa bij de zeven galgen, waaraan even zoovele kinderen hangen van haar grooten Saul, de wacht houdt, klaagt elke dag- en nachtwaak over de onvruchtbaarheid van deze dorre moeder, over den ledigheid van deze al te late herderin, die slechts kan waken over dooden. Maar terwijl de galgenheuvel zeventvoudig schande spreekt over Saul, en ook over Rizpa's liefdeleven, daar wendt God dien oordeelsroep ook naar het volk toe, opdat dat volk, en ook zijn koning David, zich wachten zouden voor het kwaad van Saul. God geeft geen document van zijn vervloeking van de zonde van een voorgelicht, of Hij legt het ter bekeering onder de oogen van het levend na-

geslacht, opdat het leve, en nog in dezen dag bedenke, wat tot zijn vrede dient. Zoo is de late herderin, die slechts moeder zijn kan in het vleeschelijke Israël, door God tot teeken opgericht in het levend Israël van heden, opdat voortaan ook Israël zijn zou wat zoo heette. God laat dezelfde vrouw, die eens de aandacht van het gansche volk trok bij de botsing der drie grootste avonturiers van Israël, nu óók de aandacht van dat gansche volk weer trekken, nu zij niet meer dramatische figuur is in het spel van wilde hartstochtwoeling, doch zendstation van eenzame, maar krachtige gebeden: God, geef toch regen, erbarm U, Heer. Die vrouw en die gebeden trekken zóó de aandacht, dat men den koning David ervan hoedschap. En David neemt wel goede nota van wat zij gedaan heeft. Hij hoort, dat zij gewaakt heeft bij die zeven galgen, en dat nu elke dag en elke nacht van wake een roepen was tot God om regen.

Riep zij alleen om de eer van Saul te redden, al was 't alleen nog maar in een eenzaam graf voor zijn gevloekte kinderen? Het kan zijn; en wie zich ophoudt met zielkundige karakterstudie, die trachte het maar uit te vinden, als hij kan. Voor ons intusschen heeft iets anders toch de aandacht. Dat andere is dit.

Heeft Rizpa iets beteekend met haar stage lijkenwacht voor het beslechten van den twist des Heeren met Zijn volk? Dat is een vraag, niet psychologisch, maar theologisch van belang. En hierop antwoorden wij volmondig: ja! Want waardoor wordt God straks „verboden”? Let op, Hij wordt „den lande” niet „verboden” door het zeventvoudig offer zonder meer. Men offert Sauls kinderen op tot in het heilig zevental toe, maar — niets verandert er. De nood houdt aan. De koning trekt weer naar zijn huis. Het volk doet eveneens. De tempel wordt wanhopig, een Joël toont den hongersnood als inzet, door-gang van het jongste oordeel; en — de plaats des doods, waar zeven galgen staan, wordt geen heiligdom voor volksgebeden. Het opus operatum, vindt men, is volbracht. Dat is te zeggen: het offer is den Heere aangeboden; nu kan men verder niets meer doen. Men moet nu maar het beste er van hopen.

Maar men vergat, dat elk offer, ook een zoen-offer, slechts waarde heeft, en kracht heeft, in en door gebeden. Van die gebeden echter hoort men niets. Wel ziet men dit, dat ook het volk zelf in verval leeft. Immers, reeds het feit, dat God nog nà dat offer den nood laat blijven, en eerst verhooring schenkt, als Rizpa aan blijft houden, reeds dat bewijst ons, achteraf, dat niet de offerdaad, als zoen-daad „op zichzelf” genomen, maar daarbij óók Rizpa's eenzaam dragen van den last van 't heele volk in het heel alleen God smeeken om regen en om leven voor het gansche volk, en om het sluiten van het graf van het oude koningshuis, door God erkend is als een factor, die althans profetische beduidenis, en kracht van profetie erlangde.

Want ook dat levend heden van David en van zijn volk had noodig, weer in te zien, dat God niet tevreden is met een offer-zonder-meer. Het kwaad ligt voor de deur, hetzelfde, dat Sauls gravenreeks geopend, en zijn graven zelf verstrooid heeft, hier een, daar een. Zijn Davids zonen niet eens priesters geweest? Maar daar ligt Saul's zonde, die hem ten val bracht, voor de deur in het nieuwe koningshuis. Heeft David niet zijn volk geteld, en was die telling soms geen uiting van koningstrots, die zich niet in laat binden, óp laat heffen, door het besef, dat in het theocratisch koninkrijk de rechte koning het is, die het meeste dient? Is David reeds in alles radikaal bekeerd vā de oude ketterij, die hem eens Saul den raad liet geven, den Heere door een offer om te koopen, tót de prachtige gedachte van Psalm 51: Gods offers zijn een gansch verbroken geest? Wij rekenen niet, en pluizen niet. Wij zeggen slechts: uit het feit, dat nà de executie van Sauls zonen nog zóó lang de nood bleef aanhouden, en Rizpa, hetzij enkele weken, hetzij enkele maanden, alleen geworsteld heeft bij God, alleen dat feit reeds zegt genoeg. God heeft de oogen van het volk hier heéngedwongen naar die vrouw, om het te leeren, dat slechts dáár een offer óffer is, waar de rechter over den ander aanklager van zichzelf is, waar de schuld van den één in 't solidariteitsgevoel van 't theocratisch volk terstond de schuld wordt van den ander, en zoo de een de lasten van zijn naasten draagt; en waar een koning met dezelfde pen een vonnis teekent, en psalm 51 schrijft: zijn eigen vonnis. Droeg David eens de lasten van zijn volk toen Goliath het dreigde? Maar Rizpa draagt vandaag de lasten van haar volk, als zeventvoudig haar de dood toegrijnst.

Alzoo werd „G o d”, „verboden”. En daarin schoof de „HEERE” weer 't rookgordijn weg, dat Hem had onttrokken aan het oog van Israël. Zoo komt de Goede Herder van de hoogten af, waarop de late herderin beweent, dat zij geen moeder was in Israël vā Israël. En aldus werd de Heere den lande verboden. O Goede Herder, die de kinderen Israëls wekt uit souverainen wil, en die de dorre moeder in, maar niet vā Israël, laat zien in deze dorheid, opdat er weer geboorten zouden zijn in het koninkrijk der hemelen! O Goede Herder, die

ons niet doet vragen, hoe het met de ziel van Rizpa stond, maar die ons zegt, dat God, die „raven roepen” hoort, óók deze vrouw gehoord heeft! O Goede Herder, die in de schorre keel van een, die zich aan Israëls boom een dorren tak weet, nog kracht van profetie gelegd hebt! Een profetie, die dóórklinkt in de psalmen, die wij Zondag zingen zullen. „Gods offer is een gansch verbroken geest”; — leer ons dat zeggen, niet ten aanzien van den zeventvoudigen dood, te laat, te laat, maar in de kracht van het zeventvoudig leven, in de wieling en de woeling van het theocratisch Godsrijk. —

K. S.

„De Heraut” inzake doop en „pluriformiteit der kerk”

V.

Deze week zullen we ons zelf onbeschroomd in de rede vallen, door even te antwoorden op een tusschen-tijdsche interruptie van „De Heraut”. Hoewel dit orgaan herhaaldelijk er bezwaar tegen inbracht, als men op een loopende reeks reeds reageerde, eer het blad uitgesproken was, wordt thans van dezen regel door „De Heraut” afgeweken. Gedachtig aan het feit, dat binnenkort „De Heraut” in zomervacantie verschijnt, en dus waarschijnlijk op mijn duplicat niet reageerde zal in dien tijd, en begeerig, om alle misverstand weg te ruimen, wil ik met genoegen nog even antwoorden op bedoelde interruptie. Van mijn kant zal ik het blad zoo beleefd behandelen, als het zelf begeert, en derhalve wat het opmerkt over mijn „Open Brief” beantwoorden als het is uitgesproken.

Bedoelde interruptie knoopt zich vast aan het feit, dat ik enkele weken geleden betoogde, dat Zwinge reeds heel vroeg met anabaptisten in Zürich te maken had, zóó vroeg, dat daarmee verviel de bewering van „De Heraut”, dat de Wederdoopers den doop (wederdoop) begeerden, omdat hij in de ROOMSCHE kerk geschied was, wijl er natuurlijk nog geen gevallen aanwezig waren van een vroeger in de Gereformeerde Kerk gedoopt zijn.

„De Heraut” (de andere door mij genoemde argumenten voorts onbesproken latende) antwoordt nu: dat zegt me niets, want ik had het niet over Zwitsersche maar over Nederlandsche Wederdoopers.

Nu zou ik het volgende antwoorden willen:

a. In het algemeen vraagt men zich af: waarom dan „De Heraut” zich beriep op Calvijn, en op den Consensus Bremensis. Zijn de gezichtsvelden der belijdenissen uit den bloeitijd inderdaad zóó beperkt, als „De Heraut” althans in het geval der bestrijding der anabaptisten ons wil duidelijk maken, dan rijst de vraag: moet men dan aannemen, dat ook Calvijn speciaal over de Nederlandsche anabaptisten het heeft, en de predikanten in Bremen desgelijks? Of spreken ze over de anabaptisten in het algemeen? Het antwoord is voor mij niet twijfelachtig.

b. Het internationaal verkeer was in die dagen zóó groot, en het contact met ook buitenlandse anabaptisten zóó veelvuldig (men denke maar eens aan de expeditie naar Keulen, en het contact met Munster), dat reeds alleen om die reden een veroordeling van de anabaptisten in het algemeen in de lijn der bedoelingen der belijdenis ligt.

c. Ook al zou „De Heraut” gelijk hebben, dan zou dat nog niets wegnemen van wat ik tegen het blad aanvoerde. Ik heb n.l. aangetoond, dat er ook in Nederland vóór de opstelling der Nederlandsche belijdenis Wederdoopers waren, die zich lieten herdoopen, ook al waren ze in een niet-roomsch instituut vroeger gedoopt.

d. Dat het niet tegen het roomsch-zijn van den doop in eerster instantie, doch tegen den doop-zonder-belijdenis ging, blijkt ook uit den naam, dien de Wederdoopers ontvingen. Het trekt immers de aandacht, dat ze behandelbaar niet Anabaptisten doch Katabaptisten geheten worden; d.w.z. menschen die tegen den (tot nu toe als kinderdoop) algemeen aanvaardden doop zijn (vandaar de reeds gereleveerde beschuldiging, dat ze de eenheid der kerk scheuren). Parallel daarmee loopt het feit, dat ze soms Wiedertäufer, en soms Wiedertäufer genoemd worden. Al hebben velen het „Wider” met het „Wieder” verward, het neemt toch niet weg, dat „wider” (tegen) iets anders is dan „wieder” (nog eens).

e. Wanneer dan ook Samuel Maresius in zijn „Foederatum Belgium Orthodoxum” (1652) een „exegese” geeft van de Nederlandsche geloofsbelijdenis, laat hij niet alleen in zijn voorrede (Praefatio) over de uitlegging der belijdenis, maar ook in die uitlegging zelf telkens weer zien, dat de Nederlandsche geloofsbelijdenis een breed gezichtsveld geopend heeft, en ter dege met de internationale verhoudingen rekening hield.

f. Dit blijkt bij Maresius ook in de uitlegging van het in geding zijnde artikel 34 zelf. Daar wordt in de behandeling van de passage over „den eenigen doop”, dien men niet herhalen mag, niet alleen op de roomsch-gewezen, doch ook op de practijk der oude kerk, die niet de toenmalige (en dan speciaal Nederlandsche) Anabaptisten, doch over den anabaptismus (af-gedacht van de toenmaals Anabaptisten genoemde sectarissen) heeft gehandeld, gelijk deze anabaptismus was veroordeeld in de donatisten, novatianen, merobaptisten, marcionieten; zelfs de oude christelijke keizers worden er bij te pas gebracht in hun strijd tegen

een zeer oude Maresius, als hij gehandeld is, en worden, gewag van de aan de kerk. Tegen DEEL van h van de dona hi onwettige op, wat ze al naar ook tegen niet roomsc men bij de dw e Maresius m derlandsche W te bezwaar lag. Uit de door ook in Nede in nog eens ged koop waren. aldelijk en on over oogen moet vergist, en v at dit niet is. Het is dan o elvins uitspra er te nemen. en verzoek niet an een blad kon hier de herin anwending v rig nummer ei Herinnert m agen voor een an Nederlanders weering, dat de ar zou uillaten ander op de buit e bestrijden. We moeten e bedoelingen d en onzuiver be elijdenis ten om e Utrecht tegen waren. Mocht he t inderdaad ook ng eens hebben as vóórdat de l die de bewijzen staan met de n noten.

Dit klopt gebr der verwijzing n art. 34. En het i Si denique lde et baptizati, quod mamento Anab mrum.... enz.

„De Jongeren”.

Wanneer ik hie elik de jonge lken en wel he lamen zijn. Ik en Theologisch de jongere pre m op een wijze doot. Zij — h als Dr Bouma, ebedsgedachte, er tot opbloei e rond zeer een tgang, gehoorz men naar de merken te pr erkennen is. Ook vereerde, zeide, eligheid schuldi rwoord in het g onderzoek no elding des Woor en eenzijdig v eam hierin na IE at ons nu toez eezigheid, die En dat ik nu e Bavinck in zij lalen ik de bro en”. En nu v lerdnaad is een en, van de jonge zo kort mogel enaat. Wij zijn, hierover kan t de verbondsp het bij de jonge eerd hebben — enig en van Pr aziek en de hom en het verbond e in gehamerd h e voor ons p r en. Iets waarvo eij het staan in h eek. Bovendien eers geweest v e verbond nog e artikelen o.a. eider. Men mo

De meeste is de liefde.....

O, Heilige Liefde, welk een kwezeltje heeft men van u gemaakt.

Sla het boek op: de Liefde in caricatuur.

In het huwelijk: een man en een vrouw, die als goede burens met elkaar omgaan. Die het bepaald naar zouden vinden, als één van beiden doodging.

In de opvoeding: Ouders, die pension houden voor hun kinderen en ze soms zelfs met Eli-aaitjes op den goeden weg trachten te houden.

In philanthropie en sociaal werk: Sinter Klaassen, die maar strooien en genadig glimlachen in hun baard! Opa's, die hun evennaaste beweldadigen! Honigdonders, die een reclassent deskundig aan hun hand door het leven voeren!

In de kerk: een lief ventje, een lief mannetje spreekt zoo'n innig woordje: Al ziet hoe goed! Maar deze dauw komt niet zoo hoog als Hermans kruin, maar vloei als een straaltje van een leien dakje.

In de evangelisatie: Als mijn hart zoo ruim is! Zoo ruim, dat ik voor een heeleboel anderen nog wel een staanplaats heb in het koninkrijk Gods! Als ik mijn best doe, om gaanderij-lidmaten voor de kerk te winnen! Als ik een Enge Poort knutsel voor den geestelijk minderen man!

Als ik den Verloren Zoon afwacht met een versch gezet kopje thee, maar hem niet om den hals val noch hem kus!

En deze liefde sticht. Sticht het gaarne zelfvoldane hart. Maar zij sticht Gods heiligen niet.

Zij heeft niet veel te maken met dien onverzettelijken wil tot eenheid, welke de Heilige Geest werkt!

Zij is vreemd aan de hartstocht der inbezitneming, die het kenmerk is van de liefde, die uit het geloof is.

Liefde als een nachtlucht, waarbij ik vijftig jaar kan weenen van pijn, maar geen vurige kolen en geen vlammen des Heeren!

Liefde, die krenkt en vernedert wat zij liefheeft, maar geen heilige gloed, die geen afstand kan doen.

O, laat ons toch schrikken van dat surrogaat! Laat ons ophouden met toasten slaan op dat weeke gevoel of op die koude dochter van de plicht.

Zoolang het slappe sentiment daar binnen in den leunstoel zit, komt de liefde nooit binnen. Zij deelt haar eere niet met de bleekzuchtige dochter van het humanisme.

Zij verdraagt het niet de wispelturige grilligheid tot huisgenoot te hebben, die liefheeft wat zij moest haten en haat wat zij moest liefhebben. Zij weigert elke familie-relatie met een liefde, die horizontaal wil zijn voor zij verticaal geweest is.

Liefde is niet de ongehoorzame, die doolt buiten de heilige erve des Verbonds.

Zij heeft God lief en daarom en in Hem Zijn wereld, Zijn nieuwe menscheit naar het Verbond, uitkomende in Zijn heilige Kerk.

En omdat zij liefheeft, kan zij haten!

Een liefde, die niet meer roepen kan: o, Heere, gedenk aan de kinderen van Edom! aan den dag van Jeruzalem! kan óók niet, krank van minne, roepen om den Heere!

De energie van de liefde is nooit grooter dan de energie van den haat, van den heiligen toorn.

De meeste is de liefde.

Want het geloof kan wachten.

De hoop blijft uitzien.

Maar de liefde wil inbezitnemen!

Ik bezweer u, dat gij deze liefde niet opwekt noch wakker maakt éér het haar luste!

Liefelijk is zij als Jeruzalem, schrikkelijk als slagorden met banieren!

N. B.

van de grondgedachten, die ook Ds van Dijk naar voren brengt.

Het debat was zeer verward, en het was niet geheel gaaf. En de kwestie, waar het over gaat, werd niet door allen scherp gesteld.

Heeft zoo dit debat weinig geleerd, wat de „zaak zelf“ aangaat, het was toch niet zonder nut. Want het bewees, dat er nog misverstanden bij getallen zijn. En dat is de eerste ontdekking, die men doen moet, om bij al dien woordenstrijd niet zenuwachtig te worden. Een eenvoudige broeder moet in die vergadering gezegd hebben; je kan wel zien, dat er wat broeit in de kerken. Inderdaad, het is er wat broerig; doch dit dan alleen, voorzover men elkaar niet begrijpt, of de lust daartoe — die toch zeker zijn „kenmerken“ in nauwgezet citeren van een ander hebben moet — hier en daar blijkt te ontbreken, althans uit de kenmerken niet te bewijzen valt.

Tot mijn spijt kon Ds Bavinck, die reeds aan de Firma Kok zijn woord gegeven had, niet ingaan op mijn voorslag, zijn referaat in „De Reformatie“ op te nemen, daarna aan Ds D. van Dijk het woord te geven, waarna ik zelf mijn eigen opvatting zou geven. Nu Ds v. d. Born mij dit artikeltje toezond, zie ik deze week zelf

dezen ontwikkelingsgang: Prof. Honig, Prof. Hoekstra, Prof. Schilder, wat betreft onze dogmatische onderwijzing en homiletische preekwijze.

En op welk punt kwam nu de worsteling in de pastorie? Wel op dit punt — het verbond MOET meebrengen een eigen verbondsPREDIKING en deze verbondsprediking MOET hebben een EIGEN METHODE VAN VERKLARING EN TOEPASSING, van verklaring (wij belijden toch verschillende verbondsplassen) en van toepassing (het verbondsleven van den ouden en van den nieuwen dag, het vermanen van den bondeling toen en nu, de hypocriet van toen en nu etc. etc.) En nu geloof ik in volkomen ernst, dat wij deze vraag MOESTEN stellen voor ons preekwerk, en dat wij daar een antwoord op moesten vinden, wilden wij het Woord Gods prediken, wilden wij verklaren en toepassen KUNNEN. Immers wij hadden toch al van Prof. Greijdanus geleerd, dat de Schrift haar EIGEN exegetische regelen heeft, die WIJ niet hadden uitgevonden, die niet aan ons goeddunken werden overgelaten, om ze toe te passen of niet, maar die wij eenvoudig GELOO-VIG hadden te aanvaarden, en NAUWGEZET hadden aan te wenden, wilden wij de Schrift Schrift laten met haar EIGEN pretentie, met haar EIGEN wil zóó en zóó alleen uitgelegd te worden. En waar dit geldt van de Heilige Schrift, zal dit dan NIET gelden van ons preekwerk, dat wij te doen hebben, GELOOVENDE dat de verbondsprediking HAAR EIGEN WIJZE VAN VERKLARING EN TOEPASSING HEEFT, die ons eenvoudig wordt OPGELEGD, die wij te aanvaarden hebben — maar dan ook allen — willen wij het verbond prediken aan Gods verbondsvolk? Dit is althans wat mij betreft de kwestie, waar het om gaat, voorzover het ons PREEKWERK betreft. Want als Ds Bavinck zegt, dat de preek moet zijn verklaring en toepassing, dan is er niemand onzer, die dit bestrijden zal — hoe heeft de homileet Hoekstra ons dit niet voorgehouden? — alleen maar, wij zullen dan niet vergeten, wat er aan voorafgegaan is, namelijk, dat wij een VERBONDSPREDIKING belijden, en dus ook de TOEPASSING uit het VERBOND zullen hebben af te leiden. Want ook bij de TOEPASSING is niets overgelaten aan onze subjectieve gevoelens, aan onze opvattingen, maar staat ook dit onder de tucht van het Woord, dat tot het verbondsvolk komt. En toen ik Ds Bavinck hoorde en Dr Impeta las, toen heb ik mezelf afgevraagd: heeft men nu de moeilijkheid gezien, waarmede wij worstelen? Ik merk nogmaals in bescheidenheid op — neen! Er is niet zooveel moeils van die jongere predikanten gezegd (oppervlakkigheid bij de exegese, verkeerde kijk op het verbond). Men zeide zelfs, dat zij hardnekkig, stelselmatig de kenmerken-prediking niet willen. Dit nu maakt de situatie pijnlijk. DE vraag is: brengt dan de gereformeerde verbondsprediking niet haar eigen methode van verklaring en toepassing mede en wordt, als wij Ds Bavinck hooren en Dr Impeta lezen, de toepassing niet TEVEEL bepaald naar de practijk, naar wat voor oogen is, zoodat ik bijv. tuschen de preekMETHODE gelijk die door Dr Impeta begerd wordt en de preekMETHODE van het Piëtisme weinig verschil meer ontdekken kan, en ik mijzelf afvraag: hebben wij dan in onze kerken het Piëtisme wel overwonnen in onze methode van preeken?

En nu is mijn vraag deze: is deze probleemstelling aangaande onze preekMETHODE goed of niet goed? Zoo niet, wij zullen ons MOETEN bekeeren, zoo wel, zijn wij dan de moeite van het aanhooren niet waard? Als ik Dr Bouma hoor spreken dan weet ik het niet meer. Ik GELOOF, dat wij een EIGEN METHODE van verklaring EN toepassing hebben, omdat zij met het Woord Gods, dat tot Gods volk komt (waaronder ook hypocrieten zijn enz.). GEGEVEN is, bindend voor ons ALLEN. Aan de beantwoording van deze vraag is mij veel gelegen, omdat zij ons verder brengen moet. En de broeder, die mijn inzicht verdiept, die mij helpt ook in de zultvare probleemstelling, die broeder DIENT mij, brengt mij verder. Hij bewijst mij denzelfden dienst als hij, met mij polemiserende, mij mijn verkeerden gedachtegang aantoonde in mijn ontwikkeling van de waarheid Gods. In de Schrift staat: „hij zal het hart der vaders wederbrengen tot de kinderen en het hart der kinderen tot hunne vaders“. Ik wil dit woord der Schrift aldus parafraseeren: Christus de Heere bringe het hart der oudere predikanten weder tot het hart der jongere, zoodat zij ons aanhooren in deze vragen; en Hij bringe het hart der jongere predikanten weder tot de oudere predikanten, zoodat zij de gegeven antwoorden nauwgezet overwegen en toetsen; en Hij bringe ons tezamen tot de gehoorzaamheid aan de Schriften, opdat wij ons ook dagelijks zouden bekeeren in ons preekwerk.

E. T. v. d. BORN.

Helpman, 22 Juni 1936.

Naschrift. Reeds was het mijn voornemen, zelf iets te schrijven over de discussie, die op den jongsten Theol. Schooldag op Ds Bavincks referaat gehouden werd, en die vanwege den beschikbaren tijd iedereen tot deelneming aan het debat genoeijde toeriep: laat varen alle hoop, gij, die hier de arena binnentreedt. Mijn vaste overtuiging immers is, dat er dien dag groot misverstand geheerscht heeft; dat de referent tenslotte uitgekomen is, waar Ds D. van Dijk begonnen is, met name toen hij het geloof het kenmerk van de genade en zelfs den Heiligen Geest het kenmerk des geloofs (of der genade) noemde; uitdrukkingen, die weliswaar niet voor rekening van Ds van Dijk of van anderen mij schijnen te liggen, en die ik zelf ook niet juist acht, maar die toch wel bedoelden ongeveer te wijzen in de richting

met de ziel van de ziele, dat God, die deze vrouw gehoord heeft, de schorre kerk om een dorren tak gelegd heeft! Een psalmen, die wij offer is een gansch lat zeggen, niet ten a dood, te laat, te zeventovendig leven, in het theocratische

K. S.

LEVEN

Reformatie der kerk

onbeschoornd in de len op een tusschen. Hoewel dit orgaan bracht, als men op le, eer het blad uitgelezen regel door. De het feit, dat binnen e verschijnt, en da reageeren zal in die land weg te rukken woorden op bedoelde het blad zoo beleef in derhalve wat be antwoorden als be

i vast aan het feit toogde, dat Zwijn in Zürich te maken tel de bewering van s den doop (weder ROOMSche kerk ge geen gevallen aan Gereformeerde Kerk

nij genoemde argu) antwoordt nu: dat et over Zwitsersche opers.

eden willen: ich af: waarom dan en op den Consen en der belijdenissen rkt, als „De Heraut“ ig der anabaptisten de vraag: moet men caal over de Neder de predikanten uit ver de anabaptisten voor mij niet twijfel

us in die dagen zo tenlandsche anabap maar eens aan de itaat met Munster, a veroordeeling van een in de lijn der

hebben, dan zou di tegen het blad aan er ook in Nederland ne belijdenis Weder oopen, ook al waen oeger gedoopt.

h-zijn van den doop doop-zonder-belijde en de Wederdoopers undacht, dat ze her katabaptisten gebee gen den (tot nu toe ten doop zijn (van idiging, dat ze de l daarmee loopt het soms Wiedertäufer

et „Wider“ met het iet weg, dat „wider“ (nog eens).

sius in zijn „Foede een „exegese“ geef lenis, laat hij niet over de uitlegging legging zelf telken geloofsbelijdenis een m ter dege met de g hield.

de uitlegging van Daar wordt in de den eenigen doop alleen op de room tijk der oude kerk ianabaptismus (an tisten genoemd: deze anabaptis atisten, novatianen, de oude christelike in hun strijd tegen

zeer oude ketterijen. Eerst daarna wordt door stesius, als het punt over dien „eenigen“ doop af gehandeld is, en als speciaal de Anabaptisten genoemd worden, gewag gemaakt van het feit, dat de anabap tische kanker ook de Nederlandsche kerken teisterde de aan de opstelling der belijdenis voorafgaande periode¹⁾. Tegen hen voert hij wel ter dege aan, dat DEEL van hun argumenten hen terugbrengt op de van de donatisten (als ze n.l. bezwaar maken tegen de onwettige roeping der bedienaars van den eersten doop, wat ze als bezwaar opperden tegen roomschen, maar ook tegen vele anderen, ook al waren ze niet roomsch); en tevens, dat ze weer terecht komen bij de dwaasheden der Catharen en Novatianen. Maresius merkt dan ook op, dat, wat speciaal de Nederlandsche Wederdoopers betreft, hun voornaam ste bezwaar lag in den kinderdoop als zoodanig²⁾. Uit de door mij gegeven citaten volgt zelf reeds, dat ook in Nederland vele Anabaptisten zijn gedoopt, al nog eens gedoopt, ook nadat ze door niet-roomschen gedoopt waren. Zoo iets wordt door „De Heraut“ herhaaldelijk en ondubbelzinnig ontkend. Met de feiten oogen moeten we dus constateeren, dat het blad zich vergist, en voor historische werkelijkheid verklaart, dat dit niet is.

Het is dan ook onnoodig, dat het blad ons vraagt, alvins uitspraak, die het blad zelf citeerde, nog eens er te nemen. Behalve de opmerking, dat we zulk een verzoek niet goed verstaan als het van de zijde van een blad komt, dat heel weinig van ons overneemt, kan hier de herinnering aan het feit, dat we reeds over de aanwending van Calvin door „De Heraut“ in ons enig nummer eigener beweging hadden gehandeld.

Herinnert men zich, dat de Wederdoopersche woe ningen voor een niet gering deel te wijten zijn juist an Nederlanders, dan is er te minder reden voor de weering, dat de Nederlandsche belijdenis zich alleen naar zou uitslaten over de Nederlandsche Wederdoopers, onder op de buitenlandsche te letten, en hun theorieën te bestrijden.

We moeten dus onze stelling, dat „De Heraut“ van de bedoelingen der (ook Nederlandsche) Wederdoopers en onzuiver beeld geeft, en dus de uitspraken der belijdenis ten onrechte annexeert voor een betoog, als de Utrecht tegen een „strooming“ zich keerde, handhaven. Mocht het blad nog meer bewijzen verlangen, dan inderdaad ook Nederlanders een niet-roomschen doop ge eens hebben laten volgen door wederdoop, en zulks dan vóórdat de belijdenis werd opgesteld, dan zullen de die bewijzen gaarne geven. Voorloopig zullen we onstaan met de reeds ter zake gegeven opmerkingen en noten.

K. S.

De Jongeren.

Wanneer ik hier over de „jongeren“ spreken wil, dan moet ik de jongere predikanten in onze Gereformeerde kerk en wel hen, die sinds 1930 ongeveer in het ambt gekomen zijn. Ik doe zulks, omdat door Dr C. Bouma op den Theologischen Schooldag te Kampen (18 Juni l.l.) de jongere predikanten (althans een aantal onder hen) op een wijze besproken zijn, die hun m.i. onrecht doet. Zij — hoeveel weet niemand — verknoeien, als Dr Bouma, op een bedenkelijke wijze de rijke verbondsgedachte, gelijk deze door Kuyper en Bavinck tot opbloei gekomen is. En zij doen dat door het verbond zeer eenzijdig te prediken, namelijk trouwe verhouding, gehoorzaam Avondmaalvieren etc., zonder te wijzen naar de echtheid van het geloof, en zonder de kenmerken te prediken, waaraan het echte geloof te erkennen is. Ook Ds Bavinck, die op dezen Schooldag verscheerde, zeide, dat er waren, die zich aan deze eenzijdigheid schuldig maakten. En Prof. Honig in zijn antwoord in het pas verschenen boekje van Dr Impeta, „Jouderzoek noodzakelijk“, schrijft: „toen ik de be lidenis des Woords aanvaardde, was de prediking bij een eenzijdig verbondsmatig. Door 's Heeren goedheid kwam hierin na 1905 geleidelijk een kentering ten goede. Dat ons nu toezien, dat we niet weer in de vroegere eenzijdigheid, die schade deed, terugvallen“.

En dat ik nu dit artikeltje schrijf, komt, omdat Ds Bavinck in zijn onderwerp meer dan eenmaal zeide: „Jahen ik de broeders misversta, moeten zij dit maar zeggen“. En nu wil ik bescheiden opmerken, dat hier inderdaad is een niet verstaan van de broeders, wil men, van de jongere broeders in het ambt. Ik wil daar en zo kort mogelijk zeggen, waar het mij in deze zaak om gaat. Wij zijn, voorzover wij van Kampen komen — en hiervoer kan ik alleen maar spreken, al weet ik, dat de verbondsprediking ook de liefde van het hart heeft bij de jongere predikanten, die aan de V.U. ge noemd hebben — wij zijn leerlingen geweest van Prof. Honig en van Prof. Hoekstra, die wat betreft de dogmatiek en de homiletiek, wel het meest bij ons het thema van het verbond in hoofd en hart, ik zou bijna zeggen in gehamerd hebben, zoodat dit voor heel ons leven, al voor ons preekwerk, beheerschend is geworden. Iets waarvoor ik heel erg dankbaar ben, en wat mij het staan in het ambt zoo ontzaggelijk rijk gemaakt heeft. Bovendien zijn wij, sinds onze studenten-jaren, over geweest van „De Reformatie“, en hebben daar het verbond nog rijker en breder leeren kennen uit de artikelen o.a. van den huidigen Professor Dr K. Schilder. Men moet dus mij en vele anderen zien in

van het woord af; ik hoop intusschen binnen niet al te langen tijd mijn eigen meening over deze aangelegenheid te geven. Kwesties, die inderdaad de moeite waard zijn, en waaromtrent duidelijk het gevoelen over en weer KAN worden gekend, worden door sommigen doodgewogen of en bagatelle behandeld; en die sommigen zien er dan niet tegen op, in andere zaken, waarin men van iemands gevoelen nog maar nauwelijks iets weten kan, al vast van een „strooming“, een „richting“ te spreken, niettegenstaande daarvān geen sprake kan zijn, omdat de personen, die men op het oog heeft, van heel onderscheiden kant begonen zijn, en elkaar slechts in bepaalde conclusies raken en ook dan soms nog maar ten deele. Hetgeen al weer bewijst, dat de polemiek niet rust, ook niet in aangelegenheden, waarover tot nu toe niets is gezegd door wie men vroeger als polemisten aandiefde. Voor het eerst sedert jaren is in Kampen op den Theol. Schooldag een onaangename klank vernomen; merkwaardigerwijze was het juist op dat moment, waarop iemand het bestaan van „een groep“ onderstelde, en daarvan uitging, die als groep heelemaal niet bestaat.

K. S.

Friesland en de Kweekscholen. Een nagekomen artikelje over deze zaak wordt nog opgenomen na Persschouw. Daarheen verwijzen wij.

K. S.

(Alle inzendingen, deze rubriek betreffende, aan Da D. van Dijk, Akkerstraat 26, Groningen.)

Zelfbeproeving.

III.

Het vraagstuk, waarover wij het in deze rubriek hebben, is in den laatsten tijd wel zeer urgent geworden.

Op den Theologische School-dag heeft het bestaan in het middelpunt der belangstelling.

De pers heeft er voor gezorgd, dat al onze kerken, alle broeders en zusters, van het daar verhandelde eenigermate op de hoogte zijn gekomen.

Tegelijk met den Schooldag gaf Dr Impeta van Kampen een brochure in het licht: „Zelfonderzoek noodzakelijk!“, waarin het gaat over hetzelfde vraagstuk. Wat mij aangaat, ik acht het een verblijdend teken, dat men over zulke dingen zich in de kerk des Heeren zoo druk kan maken.

Daaruit blijkt, dat er belangstelling is voor het leven des geloofs, voor de vrees des Heeren.

Als wij in dezen strijd maar ernstig zoeken te grijpen de waarheid des Woords; als wij maar niet elkander verdenken en verdacht maken, dan zal uit deze worsteling iets goeds geboren worden.

In dit verband meen ik even te moeten wijzen op wat Prof. den Hartogh heeft geschreven in het Gereformeerd Kerkblad voor Drente en Overijssel.

De professor heeft daar gerecenseerd het boekje van Dr Impeta: „Zelfonderzoek noodzakelijk!“

Hij beveelt dat boekje warm aan.

Daartoe heeft hij het volste recht.

Maar hoe doet hij dat nu?

Hij schrijft: „Nu sinds eenigen tijd sommige dienaren des Woords en andere leiding gevende

personen in onze Gereformeerde Kerken een verkeerd inzicht in het Verbond der genade met zijn beide deelen, theorieën en praktischen proclameeren, die lijnrecht indruischen ook tegen de letter en den geest van de bekende belijdenisspraak van de Generale Synode van 1905, kan het goed gedocumenteerde overzicht en betoog van Dr Impeta naar alle zijden uitnemende diensten bewijzen. De te goeder trouw en met de beste bedoelingen dwalende broeders kunnen op het punt in kwestie tot betere gedachten en uitingen gebracht worden;“ enz.

Zie, dat acht ik nu een wijze van doen, die absoluut ontoelaatbaar is.

Prof. den Hartogh beschuldigt ook mij hier eenvoudigweg van verkeerd inzicht in het Verbond. Natuurlijk mag hij dat doen; maar hij mag dat niet doen zonder daarvoor ook maar één bewijs aan te voeren.

Hij zal waarschijnlijk zeggen: „de bewijzen liggen in het boekje van Dr Impeta“.

Welke; maar hoeveel procent van hen, die deze recensie lezen, denkt de professor dat deze brochure zullen koopen en lezen?

Zeker niet de helft.

En voor die anderen staat daar zonder eenig bewijs, zonder eenigen schijn van motiveering, dat wij een verkeerd inzicht hebben in het Verbond, dat wij dwalende broeders zijn.

Zulk doen is ongeoorloofd.

Dat wordt ook niet goed gemaakt door de bijvoeging, dat wij dwalen te goeder trouw, en met de beste subjectieve bedoelingen.

Ik zou zeggen: dat moest er ook nog bijkomen, dat men ons verdacht van kwade trouw en van verkeerde bedoelingen.

Neen, de fout van deze recensie is, dat men ons hierin zonder eenig bewijs beschuldigt van dwaling met betrekking tot het Verbond der genade.

Nu Prof. den Hartogh dat eenmaal heeft gedaan, is het zijn plicht dat ook in datzelfde blad aan te toonen, zoodat wij gelegenheid krijgen ons daartegen te verdedigen.

Dan zullen de lezers kunnen oordeelen; nu kunnen ze dat niet.

Een dienaar des Woords uit Overijssel vertelde mij reeds, dat een ouderling naar aanleiding van die recensie hem had gevraagd of de zaak op de Synode kwam.

Die recensie had hem dus den indruk gegeven, dat het hier zulk een ernstige dwaling gold, dat de Generale Synode er wel bij te pas zou moeten komen.

Zóó moet het niet.

Een andere fout is gemaakt door Dr Impeta in den titel van zijn brochure.

„Zelfonderzoek noodzakelijk!“

Een dergelijke titel is verwarrend; de indruk wordt er door gewekt alsof zij, tegen wie de schrijver zich richt, geen zelfonderzoek zouden willen.

En dat is niet waar.

Dat zou ook wel heel dwaas zijn.

Op meer dan één plaats wekt de Schrift immers tot zelfonderzoek of zelfbeproeving op?

De vraag waarover het gaat is deze: „Wat is de Schriftuurlijke zelfbeproeving?“

De redeneering die dienaangaande in onze kerken gewoonlijk gevolgd wordt is deze:

Het heil is alléén uit God; Hij heeft het ons van eeuwigheid toegedacht, als Hij ons uitverkoor

classe gekomen was, is hem afgevoerdert zyne attestatie soe van de classe waer onder dat hy gestaen hadde, alsoock van zyner kercke welcke hy vertoont heeft, te weten van eenige dienaeren zyner nabueren excuse ende sich soe veel den classe belangt, dat zy hem in Oostvrieslant tegenwoordich en hebbe, welcke excusatie hy oock doelt van zynder kercken, ende is hy alsoe geapprobeert zynde, zyne brieven van getugenis tot een membrum classis aengenomen.

4. Is oock van Johanne Antonii (gemerckt hy van het Nieuwe broeck getransfereert is op Elspet) gevordert getuigenisse des classis waer onder dat hy gestaen heeft, welck hy niet gehadt en heeft, ende is hem daerom opgeleit in den naeste classe getuigenisse te brengen ende den broederen te vertonen gelyck als oock van de confirmatie in zyne dienst.

5. Hier nae zyn de acta des voorgaende classis gelesen ende die dingen daer in wat besloten maer noch niet geëffectueert, vorgenommen.

6. Alsoe de broeders was opgelesen in de naeste classe te vertonen acta Synodi gehouden in Sgraven Hage, soo ist dat syse alle te samen vertoont hebben, uitgenomen Reinerus Wynkopius ende Wesselus Salingensis welcke absentes waren.

7. Gemerckt Reinerus Wynkopio, was uit name des Classis belastet om het Avontmael des Heeren te gebruiken, wanneer het tot Niukerk mocht bedient worden, oock een gemeente in zyne plaetse te versamen ende sulcks noch niet gedaen en is, is hy de broederen goet gevonden ende besloten, dat hy daerin noch gehouden sal zyn.

8. De confirmatie Wesseli Groningensis woert noch opgehouden ter tyt toe zyne kerck mach getimmerd worden.

9. Alsoe men bevynt dat dat loffelicke gebruik in alle gereformeerde kercken geuseert van het op-

in Christus. Hij heeft het in Christus voor ons gereed gemaakt. Hij biedt het ons aan in de belofte des Evangelies, de Verbondsbelofte. Hij geeft ons van die Verbondsbelofte zelfs het teeken en zegel in de sacramenten.

Wij van onzen kant moeten nu door het geloof die beloften aannemen, en daardoor het ons toeëigenen.

Al zijn Gods beloften nu nog zoo vast, maar het geloof, waardoor ik die beloften aanvaard, zou niet een waar geloof zijn, dan had ik nog geen deel aan het heil des Heeren.

Daarom moet ik mijzelf onderzoeken of het geloof, waarmee ik Christus aanneem, wel een waar een echt geloof is.

En hoe moet ik dat nu onderzoeken?

Zie, zegt men, als dat geloof echt zal wezen, dan moet dat vrucht zijn der wedergeboorte, dan moet het een uiting zijn van het nieuwe, door God in mij gewerkte leven.

Wanneer dat leven in mij wordt gevonden, dan zal het zich ook bij mij doen gelden in allerlei levensopenbaringen; als daar zijn: liefde tot God en Zijn dienst en Zijn volk; gebedsbehoefte; smart over de zonde; liefde tot de broederen en dergelijke dingen meer.

Welnu, wanneer ik nu wil onderzoeken of mijn geloof echt is, dan moet ik mijn leven nagaan, of daar ook van die uitingen van het nieuwe leven, van die kenmerken van dat nieuwe leven zijn, en als ik die dingen nu inderdaad bij mij bevind, dan mag ik aannemen, dat mijn geloof echt is en dat ik dus deel aan Christus heb.

* * *

Dat is de voorstelling, die men zich in onze kringen vrij algemeen maakt van de zelfbeproeving. En daartegen is het, dat ik ernstig bezwaar maak.

Om meer dan één reden.

Deze vorm van zelfbeproeving kan nooit leiden tot het gewenschte doel.

Men wil uit de aanwezigheid van bepaalde levensopenbaringen, die wij nu kortweg goede werken zullen noemen, de overtuiging verkrijgen, dat men het nieuwe leven deuchtig is, dat dus zijn geloof echt is en dat men daarom ook door het geloof deel aan Christus heeft.

Maar nu moet toch ieder gevoelen, dat wij hier nooit verder mee komen.

Immers als een goed werk werkelijk wezen zal een openbaring van het leven der wedergeboorte dan moet het een echt goed werk zijn.

Dat is toch al een zeer inconsequent standpunt waarbij men wel noodig acht, dat men het werk des geloofs op zijn echtheid onderzoekt, maar waarbij men voor die andere werken dat onderzoek naar de echtheid niet noodig acht.

Wanneer ik dus, bij het onderzoek naar de echtheid mijns geloofs, een goed werk bij mijzelf meen te vinden, dan moet ik, krachtens mijn eigen standpunt, ook dat weer op zijn echtheid onderzoeken.

En zoo zal ik aan den gang blijven.

Men zoekt naar „kenmerken“ voor de echtheid van zijn geloof; maar als men die kenmerken meent gevonden te hebben, zal men weer „kenmerken“ noodig hebben, om de echtheid dier eerste kenmerken te kunnen constateeren.

Zoo zal men aan den gang blijven en nooit tot rust kunnen komen.

seggen der vragen des Catechismi in der kercken van Harderwyck wort achtergelaten, hebben de broederen besloten de voersch. kercke te vermaenen gelyck oock sulcks op ondersch. tyden geschiet is, om sulcks widders in het gebruik te bringen.

10. Is Wesselo Salingensis afgevraecht of hy van zyn beloffenis geuverteert heeft zyne attestatie van der heimelicker gemeinten binnen Salingen, ende wort bevonden hy hem excuseert door dien dat een gereist zy, die een testimonium vitae voor hem soude vorderen, noch niet wieder gekomen is hem nochmael belast om sorge te dragen dat hy most vorsien zyn op de naestvolgende classe van getuigenisse, dat men oock sal schryven aen Franciscum den dienaar des woerts tot Deventer om van hem zyn gelegenheit te vereischen ende daer van na bevint der saecken met hem te handelen (ghedaen).

11. De dienaeren gevraecht zynde van de staet haerder gemeinten syn alle kercken door Godts genade in een tamelicke ordeninge bevonden.

12. Alsoe de meeste der classen sorterende onder de Synode van Gelderland ende Graefschap Salphen goet achten dat der Synodus met de leerste moght becomen woerden, oock daer van D. Fontanus aen eenige deses classis in het particulier geschreven heeft, soe ist, dat de broederen bevinden goet te zyn in het particulier te schryven aen Fontanum om te verstaen of het niet raetsaem en ware de plaetse des Synodi te leggen tot Aernem ofte anders te volgen de acta Synodi best gehouden om geselve te houden tot Harderwyck in der Kerck van Harderwyck iselve opgeleit te schryven.

13. Is oock voor 't bequaemst geacht de Synodus te verschryven eene maent nae datum; sal antwoort ontfangen van Fontanus.

Dezer dage broeder, die

Wie h
t Allerl
God za
Leeren

Welnu, als d
over zijn stat
om den Hee
daarop: „Ja,
hem zeggen:

Gods werk e
dat het met

Zoo redene
Maar dat is

Hoe kan di
ij houdt voo

ook werkelijk
Ik denk, da

ook hartelijk
De catechis

werk als eers
geloof wor

Ik zal daer
en goed we

aan dat ik eers
Gods kind be

Eerst van l
een goed wer

Daaruit vol
aming van g

geloof te bes
goede werken

den geconstat
te gelooven.